

Yoksulluğun Medyadaki Temsili: *Kimse Yok mu Gönüllüler* Programı Örneği

Representation of Poverty in Media: The Sample of *Kimse Yok mu Gönüllüler* Program

Hüseyin KARAKUŞ

Kamu Yönetimi Uzmanı, Milli Eğitim Bakanlığı, E-posta:karakushus@yahoo.com

Ece KARAKUŞ

Yüksek Lisans Öğrencisi, ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Medya ve Kültürel
Çalışmalar Programı, E-posta:karakusece@yahoo.com

Anahtar Kelimeler:

yoksulluk, televizyon
programları, temsil,
kimse yok mu gönüllüler.

Öz

Bu çalışmanın konusu, yoksulluğun medyada temsilidir. Bu çalışmada, yoksulluğun temsili günümüzde en yaygın ve etkin kitle iletişim araçlarından biri olan televizyon üzerinden ele alınacaktır. Çalışmada, *Kimse Yok mu Gönüllüler* adlı reality-show programı örneği üzerinden yoksulluğun televizyon programlarında temsili incelenecektir. Televizyonun yoksulluğa ve yoksullara dair oluşturduğu söylemin nasıl inşa edildiği, programın 2011 yılında, *STV*'de yayınlanmış 4 bölümü (23- 30 Mayıs, 6 Haziran ve 5 Temmuz 2011) etrafında değerlendirilecektir. Yoksulluğun konu edildiği istisnai programlardan olan *Kimse yok mu Gönüllüler* ilk defa 2001 yılında yayınlanmış, farklı format ve sunucularla 2011 yılına kadar çeşitli aralıklarla yayın hayatına devam etmiştir. Program uzun soluklu olması bakımından incelenmeye değerdir. Çalışma kapsamında, program aktörlerine (dışses-sunucular-yoksullar) ait ifadeler analiz edilerek, yoksulluğun ve yoksulların programda nasıl temsil edildiği incelenmiştir. "Hayırseverliğin" yoksullukla mücadelede tek çözüm olarak sunulduğu programa ilişkin, yapılan içerik analizine bağlı olarak ortaya çıkan sonuç, yoksulluk sorununun toplumsal bir sorun olarak ele alınmaması ve yoksulluğun kişisel geçici çözümlerle giderilmeye çalışılmasıdır.

Keywords:

poverty, television
programs,
representation, *kimse
yok mu gönüllüler*

Abstract

This study encompasses the representation of poverty in media. In this study, the representation of the poverty in the charity program, namely *Kimse Yok mu Gönüllüler*, will be analyzed. To do this, four episodes of the program aired on May, 23-30; June, 6 and July, 5 2011 on *STV* will try to be scrutinized. *Kimse Yok mu Gönüllüler* as one of the rare programs in Turkish television that represents the poor was first broadcast in 2001, and continued till 2011 with various modifications. The program is worth being analyzed in terms of its being a long-running TV show. In this sense, the article surveys the representation of the poor and poverty in the show through an analysis of expressions belonging to the program components (voice-over, hosts, the poor). The result of the conducted analysis demonstrates that in the program, which put extensive emphasize on the charity in the fight against poverty, the problem of poverty is reduced into personal stories and the struggle against poverty is reduced to temporary changes made in the lives of the poor.

Giriş

Spivak'ın (akt. Erdoğan, 2007b), maduniyet çalışmaları açısından ön gördüğü üzere, yoksul-madun özne, kendini aracısız olarak temsil edebilme yeteneğinden yoksundur. Yoksullar, seslerini duyurabilecek yeteneklere ve donanımlara sahip olmadıklarından, bir aracıya ihtiyaç duyarlar. Günümüzde, bu aracı olma görevini büyük ölçüde medya üstlenmiştir. Bu bakımdan medyada yer bulan yoksullara yönelik temsiller, toplumun onlara yönelik algı ve tutumlarında belirleyici rol oynamaktadır. Öte yandan yoksullar, medyada temsil edilme konusunda dezavantajlı bir konumdadır. Öyle ki yoksullar, bir taraftan medyada “görünmezleştirilirken”, diğer taraftan, özellikle de televizyon bağlamında, “görsel bir show”un parçası haline gelmektedir:

Yoksulluk temsilleri açısından paradoksal gibi görünen eğilimler, yoksulluğun görünmezleştirilmesi ile görselleştirilmesi veya seyirlik hale getirilmesi, sosyal hizmet uzmanı Abdullah Karatay'ın deyişiyle “görüntü kirliliği” (özellikle sokakta yaşayan ve çalışan çocuklar bağlamında) olarak addedilmesi ile “ağır çekim”e konu olarak vicdan ve merhamet duygularını uyarması, tehlikeyle özdeşleştirilmesi ile acz, çaresizlik ve edilgenlik çerçevesi içinde sunulması karmaşık bir şekilde birbirine ekleniyor (Erdoğan, 2007a: 308).

Bu çalışmanın sorunsalını, Erdoğan'ın deyişiyle “ağır çekim”e konu olan yoksullar oluşturmaktadır. Bu çalışmada, *Kimse Yok mu Gönüllüler* adlı reality-show programı örneği üzerinden yoksulların medyadaki temsili ele alınacak, yoksulların ve yoksulluğun sunuluş tarzları üzerinde durulacaktır. Programın yoksulluğa ve yoksullara dair oluşturduğu söylem, programın 2011 yılında, *STV*'de yayınlanmış 4 bölümü (23- 30 Mayıs, 6 Haziran ve 5 Temmuz 2011) etrafında değerlendirilecektir. Yoksulluğun konu edildiği istisnai programlardan olan *Kimse yok mu Gönüllüler* ilk defa 2001 yılında yayınlanmış, farklı format ve sunucularla 2011 yılına kadar çeşitli aralıklarla yayın hayatına devam etmiştir. Program uzun soluklu olması bakımından incelenmeye değerdir. Çalışma kapsamında program aktörlerine (dışses, sunucular, yoksullar) ait ifadeler analiz edilerek, yoksulluğun ve yoksulların programda nasıl temsil edildiği üzerinde durulacaktır.

Türkiye Medyasının Yoksulluğa ve Yoksullara Yaklaşımı

“*Tinerci vahşeti*”, “*Sahipsiz canavarlar*”, “*Beşiktaş'ta tinerci çocukların dehşeti*”... (Aydın, 2009: 43). Bir yanda “cep telefonu için Emre'yi öldüren” tinerci çocuk, öbür yanda “ekmek parası için bisikletini satan Ulaş” (*Kimse Yok mu Gönüllüler*, 23.05.2011). Medyada yoksul-madun kesime dair rastladığımız, “öteki Türkiye”ye ait iki farklı imge: “tinerci çocuk” ve “Ulaş”. İkisi de yoksul. İkisi de çocuk. İkisi de “televizyon kamerasında cisimleşen bakışın nesnesi” (Erdoğan, 2007a: 307). Tek farkla: ismi dahi telaffuza gerek görülmeyen “tinerci çocuk”, korkunun; çocuk yaşta “dünyanın ağırlığını” sırtında taşımak zorunda kalan “Ulaş” ise merhametin nesnesidir. “Tinerci çocuk” “arsız ve talepkar bakışlarıyla cüzdanimıza seslenirken” (Gürbilek, 2001: 50); “Ulaş” göz pınarlarında birikmiş yaşlarla “vicdanlarımıza” seslenir. “Nerede ve nasıl harekete geçeceği belli olmayan” tinerci çocuk izleyicinin huzursuzluğunu arttırırken; babasının tedavisi için bisikletini satmak zorunda kalan Ulaş, büyümüş de küçülmüş tavırlarıyla ekran başındakilerin takdirini kazanır. Peki, ama ikisi de yoksul çocuk olan

“tinerci çocuk” ve “Ulaş”ı birbirinden ayıran ne? Nasıl oluyor da Ulaş’ın tuvaletini “ağır çekim”de izleyen televizyon seyircisi, “tinerci çocuğun” ismini dahi duymaya gerek duymuyor?

Günümüzde “yoksul-madunlar yalnızca açlık, sağlık, soğuktan donma vb. tehlikelerle değil; aynı zamanda onurlarına, özsaygılarına ve özgüvenlerine yönelik bir tehditle, sembolik şiddetle karşı karşıyadırlar” (Erdoğan, 2007c: 66). Bora’nın (2005) deyişiyle medya, “yaşadığımız zamanın en önemli hikâye üreticisi” olarak bu süreçte merkezi bir rol oynar, öyle ki yoksullar, medyadaki temsil edilmiş biçimleriyle “aşağılama”, “damgalama” ve “değersizleştirme” söyleminin bir parçası haline gelmektedir.

“Yoksulluk konusunun televizyon programlarına konu olması, 1980’li yıllardan sonra yaşanan ekonomik gelişmelerin ışığında televizyon dünyasında yaşanan türsel gelişmelerle birlikte, özellikle 90’lı yıllarda gündeme gelmiştir” (Akçelik, 2010: 91). Ardı ardına kurulan özel TV kanallarıyla altın çağına giren Türkiye medyası, 1990’lı yıllarla birlikte “meşru çoğunlukların nazarında gayrı-meşru bir nitelik taşıyan, tehlikeli bulunan, merak edilen kültürel kimlikleri (ötekileri) gösterime sokarak onlara aleniyet kazandırmıştır” (Kural, 1995: 91). Rating yarışındaki payını arttırmaya çalışan özel kanallar, “öteki”nin peşine düşmüş; Kural’ın (1995: 91) da belirttiği üzere “devlet kanallarının görmezden geldiği, yok saydığı İslami kesim aydınları ya da Kürt aydınları, politikacıları, Alevi dedeleri, tarikat liderleri, medyumlar, cinci hocalar, fahişeler, çingeneler ve diğerleri özel kanalların birinden diğerine adeta gezintiye çıkarılmışlardır”. Reality showlar ortaya çıkmış, talk showlar ve izleyici katılımlı tartışma programları artmış, “bütün kanallar daha önce gösterilmedik, konuşulmadık ne varsa peşine düşmeye başlamıştır” (Kural, 1995: 91). Bu “gösteri”den yoksulluk da payına düşeni almış; “yoksulluk konusu 90’lı yıllardaki kriz konjonktürü ile birlikte “öteki Türkiye” tartışmalarıyla sıkça gündeme gelmeye başlamıştır” (Aktaran: Akçelik, 2010: 91).

“Neo-liberal ortodoksinin toplumsal dışlama ve marjinalleştirme süreçlerinden” payına düşeni alan yoksul-madun kesim, sayıca çokluklarına rağmen azınlık olarak gösterilen bir kesim haline dönüşmüştür (Erdoğan, 2007b: 30). Bu süreçte medya ise merkezi bir rol oynamış; yoksulluk, medyada görünmezleştirilirken, diğer yandan televizüel temsiller aracılığıyla “seyirlik hale getirilmiştir”. Bununla birlikte “yoksulluğu isyan, şiddet, suç vb. eğilimlerle bitişiren bir kriminal söylem” medyada yavaş yavaş yerleşirken, yoksullar üçüncü sayfa haberlerinin vazgeçilmez aktörlerine dönüşmüştür (Erdoğan, 2007a: 308). Yoksullar, “gün geçtikçe artan bir biçimde düşmanca bir söylemle kapkaççı, potansiyel ya da fiili suçlu gibi sembolik şiddet içeren imgelerle, fobik temsillerle” anılmaya başlanmıştır (Bayrak, 2007: 34). Champagne’in (Aktaran: Erdoğan, 2007a: 307) deyişiyle “kendi temsillerini denetlemeye en az muktedir olan” yoksul-madunlar, “toplumsal hafızaya giderek korktuğumuz, tehdit unsuru olarak gördüğümüz bir kültürel grubun üyeleri olarak inşa edilirken” (Bayrak, 2007: 34), Yeşilçam’ın romantize edilmiş “köprü altı çocukları” yerini “tinerci çocuk” imgesine bırakmıştır. “Artık ‘çocuk’ olmanın masumiyetinden, dolayısıyla esirgeyiciliğinden soyundurulan yoksul çocuklar, o büyük tehdit imgesinin unsurlarına dönüşmüşlerdir. ‘Tinerciler’ ya da ‘kapkaççı’lardır artık onlar” (Bora, 2005). Öyle ki toplumsalın inşasına katkıda bulunan medyanın nazarında, “bir ismi olmayan ya da sadece takma isimleri olan binlerce çocuktan biridirler yalnızca”

(Aydın, 2009: 46). Öte yandan, alttan alta işlenen “yoksulsan senin kabahatin” fikri ile yoksul-madunlar, yetersizlikleri ile anılan; “Türkiye’deki talan sisteminden kendilerine pay düşeceği günü bekleyen” (Erdoğan, 2007d: 13) bir kesim olarak medyada yer bulmaya başlamıştır. Bora’nın (2005) da dikkati çektiği üzere, “adaletin ve insanlığın sembolü” olarak nitelendirilen yoksul yerini, “başarısızlığı, mağduriyeti ve muhtaçlığı ile tanımlanan yoksula bırakırken; Yeşilçam’ın “yoksul ama gururlu Yaşar usta”sının yerini, “ağır çekim”in yoksulları almıştır.

Anlatı Türü Olarak Reality Showlar: *Kimse Yok mu Gönüllüler Programı*

Kendi hayatlarının olmasa bile, “ağır çekim”in baş aktörleri: ‘makbul yoksullar’

“Yoksulluğun toplumsal, ekonomik ve siyasal bağlamından söz edilmeksizin meşrulaştırıldığı ve doğallaştırıldığı yardım programları” (Çamur, 2004: 119), 1990’ların sonlarından başlayarak, Türkiye’deki özel televizyon kanallarının vazgeçilmezleri arasına girmiştir:

‘Elegan’, müstesna muhitlerde geçen televizyon dizilerinin veya medyatik- kamusal-politik dillerin dünyasından dışlanan yoksullar, cinayet haberlerinin ‘sapık’ katil zanlıları veya çaresizlik, içinde kıvranan muhtaç kişiler olarak yeniden perspektife dâhil ediliyor (Erdoğan, 2007a: 308).

“‘Elegan’, müstesna muhitlerde geçen televizyon dizilerinden dışlanan yoksullar” *TGRT’de Yetiş Bacım, STV’de Yolcu, ATV’de Yarınlar Umut Olsun, Kanal 7’de Deniz Feneri, STV’de Kimse Yok Mu* programları aracılığıyla görünmeye başlamıştır (Akçelik, 2007: 93). Öte yandan, yoksulluk teması, yardım dağıtan “hayır programlarının” yanında eğlence programlarının da gündeminde yer almış; televizyonda yarışma formatında ekrana gelen *Çarkıfelek, Biri Bizi Gözetliyor, Dokun Bana, Sabah Sabah Seda Sayan* gibi farklı programlar yoksullara hediye, para ödülü vb. şekillerde yardım dağıtarak, yoksulluk konusunu işlemişlerdir (Akçelik, 2007: 93-94). Böylelikle, medyada büyük ölçüde duyulmayan madunun sesine tanıklık etmeye başlamıştır televizyon izleyicisi (Çamur, 2004: 121). Bu noktada sorulması gereken ise, “ağır çekimi” hak eden sesin maduna mı, yoksa “egemen ideolojiye” mi ait olduğu; Spivak’ın deyişle, “ağır çekim”in baş aktörleri olan madun-yoksul öznenin bu programlarda gerçekten konuşup konuşmadığıdır (Aktaran: Erdoğan, 2007b: 43).

Kimse Yok mu Gönüllüler Programı

Kimse Yok mu Gönüllüler, yardım programları arasında “seküler” bir “saadet zinciri” oluşturan *Yarınlar Umut Olsun, Yoksa Rüya mı?* vb. programlara karşın, *Deniz Feneri* örneğinde olduğu üzere, İslami duyarlılıktan beslenmesi bakımından bir

1 Erdoğan, yoksulluk programlarının görsel dilinin önemli bir bileşeni olarak “ağır” ve yakın çekimi vurgular. Erdoğan’a göre “ağır çekim” dünyanın ağırlığını sırtında taşımanın görsel metaforu olarak işler. “Ağır çekim” bir taraftan yoksulların hareketsizliğini, çaresizliğini vurgularken, öte yandan “izleyicinin hayırseverlik duygularını harekete geçirmeye matuf bir görsel dil sağlar”. Bu tür programlarda kullanılan yakın çekim ise seyircinin vicdanını harekete geçirmek için yoksulların “solgun yüzlerini, sakat ayaklarını mercek altına alır” (2007a).

farklılık göstermektedir (Erdoğan, 2007a: 309). İlk defa 2001 yılında Perihan Savaş'ın sunuculuğunda bir televizyon programı olarak başlayan *Kimse yok mu Gönüllüler*, sonra "Kimse Yok mu Dayanışma ve Yardımlaşma Derneği" adı altında bir organizasyona dönüşmüştür. "*Yoksulların karanlık dünyalarını aydınlatmak*" sloganı ile yayın hayatına başlayan program başlangıcından beri *STV*'de yayımlanmaktadır. İlk, "yoksul aileler" ve "hayırseverlerin" buluşturulduğu programda her hafta iki ailenin sorunlarına çözüm aranırken; 2003 yılı itibariyle, programın set ve görsel dilinde değişiklikler yapılarak programda dini söylemler ağırlıklı olarak kullanılmaya başlamıştır (Çamur, 2004: 67). Program son olarak ise, 2011 yılında Ahmet Bozkuş ve Cengiz Toraman'ın sunuculuğunda, "*Onlar, yokluklara, acılara, yoksulluklara karşı bir ışık yakmak için geliyorlar*" sloganı ile ekrana gelmiştir. Program Erdoğan'ın *Deniz Feneri* için yaptığı analizden pek de uzak değil aslında, öyle ki *Kimse Yok mu Gönüllüler* "bir program olarak yalnızca yoksullara yardım etmiyor; aynı zamanda yoksulluğu belirli bir söylemsel komplekse yerleştirerek yeniden sunuyor" (2007a: 309). Öyle ki bu çalışmanın asıl sorunsalı olan medyada yoksulluğun ve yoksulun temsilini daha iyi anlayabilmek için programın içeriğine, anlatsal yapısına ve program aktörlerinin söylemlerine daha yakından bakmak gerekir.

Programda yoksul ailenin evi ziyaret edilmeden önce sunucuların gidilecek şehre olan yolculuğu Anadolu'dan görüntüler şeklinde ekrana getirilmektedir. Bu yolculuk kara yolu ile gerçekleşmekte ve "böylelikle de yapılan işin ne kadar meşakkatli ve fedakarâne olduğuna işaret edilmektedir" (Akçelik, 2010: 112). Yolculuk esnasında sunucular karşılaştıkları insanlarla konuşmaktadırlar. Bu karşılaşma genellikle sunucuların mola verdikleri yerde olmakla beraber, kimi zaman da tesadüflere (!) dayanır. Anadolu insanı ile yapılan bu sohbetler aracılığıyla Anadolu'nun güzellikleri ve Anadolu insanının sahip olduğu vasıflar yüceltilirken; ele alınan kanaatkâr ideal insan modelleri ile ekranları başında programı seyreden insanlara mutlu olmaları, hallerine şükredip, ne olursa olsun hayata tutunmaları gerektiği mesajı verilmektedir (Akçelik, 2010: 112). Örneğin, 23 Mayıs 2011 tarihinde yayınlanan programda, Sivas'a yapılan yolculuk sırasında peynir satıcısı Mehmet Bey ve oğlu Kemal'le karşılaşılır. Bu rastlantı dış sesin söyleminde şu şekilde yer bulur: İyiliğe niyet edip yola çıktığımız zaman karşımıza çıkan her şey iyiliğe dönüşür. Herkes iyiliğe vesile olur. Bir peynir satıcısı olan Mehmet Bey ve oğlu Kemal gibi.

Mehmet Bey ve oğlu köylerine bırakılmak üzere arabaya alınırken, seyirci Mehmet Bey'in zorlu hayat mücadelesine tanıklık eder. "Elinde avucundaki ile az da olsa yetinen" Mehmet Bey'in hikâyesinden seyircinin çıkarması gereken sonuç ise programın sunucuları tarafından dile getirilir: "*Kıt kanaat geçiniyorlar. Ama geçiniyorlar. Ama mutlular*". Böylelikle de seyirciye hallerine şükretmeleri gerektiği; ille de mutlu

olmak için büyük şeylere sahip olmak gerekmediği, mesajı verilir². Şehre varıldığında, yoksul ailenin evine gidilir; sözde hiçbir şeyden haberi olmayan aile fertleri kapıyı açtıklarında büyük bir sürpriz (!) ile karşılaşılır. “Yardım melekleri”ni karşılarında gören yoksullar şaşkınlıklarını gizleyemezler. Kısa süreli yaşanan bu şaşkınlığın ardından ise, sıra programın en can alıcı kısmına gelir. Yoksul ailenin dertlerinin, sıkıntılarının dile getirildiği bu bölümde, “yoksulluğun dramatikleştirilmesinde en temel araçlar olan ağır çekim, yakın çekim ve görüntülere eşlik eden müzikle birlikte yardımseverlerin ‘vicdanına’ seslenilirken” (Çamur, 2004: 120), akan gözyaşları yoksulun acınası halini daha da acıklı hale getirir. Erdoğan’ın da dikkati çektiği üzere (2007a: 310):

Yoksulluk programlarının dilinde ağır çekimi hak edenler yoksullar ve onların acıklı halidir. Böylece, normal gösterimde yoğun bir duygusallık yaratmayabilecek şeyler bile ağır çekim sayesinde dramatikleşir. Ağır çekim “dünyanın ağırlığı”nı sırtında taşımanın görsel metaforu olarak işler. Hareketlerin yavaşlığı, yoksulların edilgenliğini, çaresizliğini ve hareketsizliğini vurgulayan ve izleyicinin şefkatine ve hayırseverlik duygusunu harekete geçirmeye matuf bir görsel dil sağlar. Öte yandan, görüntülenen yoksulların aşağı doğru eğik olan bakışları ile kameranın yukarıdan aşağı bakan optiği de toplumsal topografyayı televizüel dile tahvil eder.

Öte yandan yoksulun yaşadığı mekân, yoksulluğun dramatikleştirilmesinde önemli bir rol oynar. Kamera da cisimleşen bakışın nesnesi yalnızca yoksulun kendisi değil, aynı zamanda yaşadığı mekândır. Kamera aracılığıyla, izleyici yoksul ailenin en mahremine -yatak odasından tuvaletine, banyosuna- girer. Evin sağlıksız koşulları kameranın yakın ve ağır çekimiyle izleyiciyle buluşur. Böylelikle de yoksulun mahremiyeti tamamıyla yok sayılır. Örneğin, sunucuların “*şu anda hayatınızda ne olsa siz daha rahat edersiniz?*” sorusunu Ebru Hanım “*eşimin temiz bir yerde banyo yapması beni çok mutlu eder*” (Kimse Yok mu Gönüllüler, 23.05.2011) diye yanıtlarken, kamera yakın çekimde Ebru Hanım ve ailesinin tuvaletine odaklanmıştır. 05.07.2011 (Kimse Yok mu Gönüllüler) tarihli bölümde

2 Verilen bu mesajların ne kadar etkili olduğunu görmek açısından izleyici yorumlarına bakmakta fayda var. Programın internet üzerinden yayınlanan (www.kure.tv) bölümlerinin altında yapılan yorumlar, verilen bu mesajların izleyici üzerinde başarılı olabildiğini göstermektedir. Her ne kadar verilen bu mesajların her izleyici üzerinde aynı etkiyi yarattığı iddia edilemese de, mesajların etkinliği açısından şu yorumlara bakmakta fayda var (imla ve yazım hataları aynen alınmıştır):

Kimse Yok mu Gönüllüler 23.05.2011 tarihli yayın üzerine, Berre isimli izleyicinin yorumu: “çok güzel bi bölümdü. Beni en çok zehra ve tuğbanın durumu duygulandırdı. onları görünce şunu daha iyi anladım. gerçekten nankörüz. yürümenin, konuşmanın değerini hiç bilmiyoruz. elimizdekilerle mutlu olmak yerine boş işlerle uğraşyoruz. boş şeyler için yıpratıyoruz kendimizi”.

Kimse Yok mu Gönüllüler 23.05.2011 tarihli yayın üzerine, Feyza isimli izleyicinin yorumu: “ağlayarak izledik bu proglamlar sayesinde ne zor hayatların olduğunu anlıyorum. şükretmmz gerektiğini daha iyi anlıyorum.allah emeği geçen herkesden razı olsn... iyi çalışmalar...”.

Kimse Yok mu Gönüllüler 30.05.2011 tarihli yayın üzerine, Nazlı isimli izleyicinin yorumu: “her bölümünde ne kadar nankör veya şükürsüz olduğumuzu fark ediyor ve aslında yakınılan bazı şeylerin aslında birer nimet olduğunu anlıyorum allah razı olsun emeği geçen herkesten”.

Kimse Yok mu Gönüllüler 05.07.2011 tarihli yayın üzerine, Feyza isimli izleyicinin yorumu: “sitem hanımın hikayesi çok içler acısı.yüzü gülerken kalbi ağlıyor onun...meryem hanımın hikayesinde çok etkiledi bizi. özellikle o sözü. sağlığımızın kıymetini bilin. ama kaybedince anlıyor insan elindeki değerini. mevlam elimizdekileri kaybetmeden kıymet bilmeyi kendisine kul olmayı nasib etsin. çocukların yurttaki kalışı komşularının ona yardım etmesi. bunlar ne kadar zor... insan o kadar boş şeyler için üzülüyor ki böyle proglamları izledikçe daha iyi anlıyoruz bu gerçeği. ayrıca cengiz abiyle ahmet abiye çok gıpta ediyoruz şehir şehir dolaşıyorlar o kadar dua alıyorlar. allah emeklerinizin karşılığını fazlasıyla versin. selam ve dua ile”.

ise dışses sakat olan Sitem Hanım ve ailesinin öyküsünü anlatırken, kamera bu seferde yoksul ailenin mutfağına girer. Sitem Hanım yerde bir leğenin içinde bulaşıkları yıkarken, izleyici de ailenin mutfağının sağlıklı koşullarına şahitlik eder.

Yoksulluğun dramatikleştirilmesinde, teknik detaylar kadar, programda inşa edilen “çocuk” imgesi de önemli bir yer teşkil eder. Programda aktarılan mağduriyet hikâyeleri, çocuklar üzerinden daha etkili bir hal alır. Yoksul çocuklar, yardımseverlerin vicdanını harekete geçirmek için önemlidir. Öyle ki “*ekmek parası için bisikletini satmak zorunda kalan Ulaş'ın*” (*Kimse Yok mu Gönüllüler*, 23.05.2011) hikâyesi ya da “henüz ABC okuması gerekirken, acının ve kederin romanını yazmış bir çocuğun gözyaşları” (*Kimse Yok mu Gönüllüler*, 06.06.2011) karşısında yardımseverlerin sessiz kalması söz konusu değildir. Örneğin; “9 yaşında bir kız çocuğu olan İrem'in” (*Kimse Yok mu Gönüllüler*, 06.06.2011) mektubu karşısında sunucular, son model minibüslerine atlayarak, Bursa'ya doğru yola koyulurken; seyirci de İrem'in mektubunu dinler. İrem'in yürek burkan(!) mektubunda ise paradoksal bir yan vardır: İrem'in mektubunda bahsettikleri -arkadaşlarının onu fakir diye çağırması- yoksulun gündelik hayatta nasıl damgalandığını, nasıl sembolik şiddete uğradığını gösterir. Öte yandan bunun televizyon ekranlarında dile getirilmesi; örneğin İrem'in televizyon ekranları aracılığıyla telaffuz edilen sözleri “yağmur yağınca ayaklarım ıslak ağlaya ağlaya okula gidiyorum; arkadaşlarım benimle dalga geçiyor bilgisayarım yok diye” (*Kimse Yok mu Gönüllüler*, 06.06.2011), yoksulun dışarıda ve azınlıkta hissetmesine neden olan sembolik şiddete katkıda bulunmaktadır.

Programda yoksulluk sorunu barınma, eğitim, beslenme, sağlık temaları etrafında değerlendirilirken; bu sorunların tamamı aynı yoksul aile üzerinden ele alınabilmektedir:

Sunucu 1: Bir liste yapalım.

Sunucu 2: Yapalım abi.

Sunucu 1: Neye ihtiyaç var. Bizden ne istiyorlar, bizim gördüğümüz ihtiyaçlar neler? Bir eve ihtiyaç var.

Sunucu 2: Ki hakikaten de var yani şöyle bir bakınca.

Sunucu 1: Çocuğun okulu bırakması...

Sunucu 2: Çok önemli abi.

Sunucu 1: Okul diyelim o zaman, onu ayrı bir düşünelim.

Sunucu 2: Kirasını ödeyemiyor; sonra elektrik faturası, su faturası var daha. Biz ona fatura diyelim. Sonra şey. Küçük kızın gözünde bir sorun varmış.

Sunucu 1: O zaman onu bir uzmana gösterelim (*Kimse Yok mu Gönüllüler*, 30.05.2011).

Programda ailelerin yoksulluk sebeplerinin başında hastalık gelmektedir. Öyle ki ziyaret edilen evlerin neredeyse hepsinde hasta bireylerle karşılaşılır: Ebru Hanım'ın epilepsi hastası kocası (*Kimse Yok mu Gönüllüler*, 23.05.2011), doğum yaptıktan sonra sakat kalan Sitem Dulda, bacak kemikleri çıkarılarak yerine protez bacak takılan Meryem Hanım (*Kimse Yok mu Gönüllüler* 05.07.2011). Hastalıkla birlikte işsizlik ya da, kâğıt toplayarak kazandığı 400 lira ile ailesinin geçimini sağlamaya çalışan İlhan Bey örneğinde olduğu üzere (*Kimse Yok mu Gönüllüler* 05.07.2011), elde edilen gelirin aile

için yeterli olmaması; özellikle kadınlar bağlamında, boşanma sonucu mağduriyetlerin ortaya çıkması; evlenirken ailelerden habersiz olarak kaçarak evlenilmesi de programda rastlanılan yoksulluk sebeplerindedir:

Dışses: Koskoca bir hatadan ibaret olan ikinci bir evlilik, evlendikten çok sonra öğrendiği acı bir gerçek. Yıllar süren imtihan, yokluk, hayal kırıklığı. Şimdi ise payına düşen çocuklarının karnını doyuracak ekmek parası bulma çabası (*Kimse Yok mu Gönüllüler*, 30.05.2011).

Nevin Hanım: Abi ilk eşimden ayrıldım ben. Sonra baya bir durdum evlenmedim. Sonra dediler, yalnızsın gençsin, evlilik yap dediler. Bir cahillik yaptım. Evlendim. Adam evliymiş. Sonradan öğrendim karısı akıl hastanesindeymiş. İki çocuğum oldu ondan. Bize hiç bakmadı. Terk etti bizi (*Kimse Yok mu Gönüllüler*, 30.05.2011).

Dışses: Sevdiği adamla kaçarak evlenmişti. Hataydı. Önce eşinin geçirdiği iş kazası, ardından ona bakmak için verdiği çaba ve yaşadığı acılar sonucunda kansere yakalandı. Hasta olduğunu öğrendiğinde dayak ve eziyet dolu bir hayatın tam ortasında kalakalmıştı. İntihara kalkıştı, başaramadı ve ihanetin en büyüğüne uğrayan genç kadın eşinden ayrıldı. Bu ayrılık ona zorluk, yoksulluk ve imtihanla dolu bir yaşam bıraktı. Her zamanki gibi bundan en çok çocuklar zarar gördü (*Kimse Yok mu Gönüllüler*, 20.06.2011).

Programa dair ortaya çıkan sonuçlardan biri de, yoksulluk halinin bir imtihan olduğuna, yaşanan durumun bir anlamda kader olduğuna vurgu yapılmasıdır. Daha önce de belirtildiği üzere, *Kimse Yok mu Gönüllüler* İslami bir söyleme ve vurguya sahiptir. Dışsesin ifadelerinden de anlaşılacağı üzere programda dine ait olan imtihan, kader gibi kavramlara başvurulmaktadır. Öte yandan; programdaki yoksullara yönelik dini söylemler, tevekkül ve sabır gibi kavramlar etrafında telaffuz edilirken; bunların uzantısı olarak “yoksulluk ciddi bir eylemsizlikle temsil edilir”. Yoksullara sürekli sabırlı olmaları öğütlenir, böylelikle de feraha kavuşma sözü verilir (Akçelik, 2010: 131):

Dışses: Bir fedakârlık öyküsü... Boşandığı eşine bakan Ebru Hanım'ın hikâyesi... Ebru Hanım sabırdan yaratılmış vakur ruhuyla göğüs germiş zorluklara. Kimselere duyurmadan, şikâyetçi olmadan tevekkül etmiş (*Kimse Yok mu Gönüllüler*, 23.05.2011).

Dışses: Dünyada sıkıntılara sabredenler için hazırlanmış köşkler ve saraylar ötelerde onları beklemektedir aslında (*Kimse Yok mu Gönüllüler*, 05.07.2011).

Feraha kavuşmanın yolu ise, hayırseverlikten geçer. Programda verilen mesaj “yoksulluğun hayırseverlik ahlâkı ile çözümlenebileceği” yönündedir. Programda yoksul ailenin ihtiyaçları yardımsever mahalleli esnafı ve komşular sayesinde karşılanır, böylelikle de toplumdaki birlik ve beraberliğin, dayanışma ruhunun canlandırılmış olduğu vurgulanır (Akçelik, 2010: 123). Yoksulluğun büyük ölçüde hayırseverlikle çözülebileceğine dair verilen mesaj, dışsesin söyleminde kendini şu şekilde göstermektedir:

Dışses: İstatistikler, ne de büyük rakamlarla ülkemizdeki fakirlik oranını, işsizliği, yoksulluğu bildirirler. Hâlbuki bir ülkenin gerçeğini öğrenmek için sayılara değil, sokağa çıkmaya gerek var. Uzağa gitmeye gerek yok kendi mahallemizdeki kapıları çalıp hal hatır sorup, gönül almaya ihtiyacımız var. O zaman keşfederiz o kapıların ardındaki gerçek dünyayı (*Kimse Yok mu Gönüllüler*, 05.07.2011).

Dışses: İhtiyaç sahiplerinin duası altın gibidir. Heybemize doldurup o duaları çarşıya pazara çıkarız. Satıcılara o altınlardan veririz aldıklarımızın karşılığında. Üstünü almayız. Üstüne daha çoğunu vermeye çalışırız hatta. Sonra o altın değerindeki dualar kime nasip olmuşsa... (Kimse Yok mu Gönüllüler, 05.07.2011).

Öte yandan programda söz konusu olan “hayırseverlik ahlâkı”, İslam’daki “sağ elin verdiğini sol el bilmez” (Çamur, 2004: 53) anlayışı ile bir çelişki oluşturur. Örneğin, yardımların program esnasında duyurulması bir yana; programda yardım yapan esnafın iş yeri tabelasının gösterilmesinden, dükkânın adının telaffuz edilmesine kadar farklı biçimlerle; esnafın, hayırseverin reklamı açıkça yapılmaktadır. Örneğin: “Kilo market olarak, ailenin bir yıllık ihtiyaçlarını karşılayacağız” ya da “Çocuklar ANAFEN Dershanesi’ne gidecekler” (Kimse Yok mu Gönüllüler, 23.05.2011) sözleri bu dayanışmanın karşılıksız olmadığını açıkça göstermektedir. Ancak yardımseverlerin bu alışverişten yalnızca maddi değil; aynı zamanda manevi bir çıkarları da söz konusudur. Yoksullar, “ahlâki olarak çöküntüye uğramış” zenginlerin kurtuluşudur aynı zamanda:

Dışses: Bazen bir yumru gibi boğazımıza oturur bencillik. Kalbimiz cömertçe vermek istese de nefsimiz vermez. Ya elimdeki biterse diye kaygılanırız, yaradanın verdiğimiz her şeyin yerine yenilerini koyacağını aklımızdan çıkarırız. Hepimiz insanız. Belki böyle zamanlarda çıkmıştır Sitem Hanım ve onun öyküsü (Kimse Yok mu Gönüllüler, 05.07.2011).

Dışses: Bir iyilik teklifimiz var size. Bundan sonra ikincileri ayrı paketleyip ihtiyaç sahibi bir ailenin kapısına bırakın. Göreceksiniz işte o zaman paylaşmanın tadı kalacak damağınızda. Pişirdiklerinizi afiyetle yerken, bedeninizden çok ruhunuzu doyuracaksınız (Kimse Yok mu Gönüllüler, 23.05.2011).

Bu örneklerden çıkarılacak bir başka sonuç ise, programda “yoksulun” ancak bir nesne pozisyonunda yer almasıdır. “Yoksullar yardımseverlerin yaptığı yardımın nesnesi olarak inşa edilirken” (Çamur, 2004: 119); yardımseverler, çaresiz durumdaki yoksulun hayatında belirleyen öznelerle dönüşür. Kendi hayatının aktörü olmaktan çıkan yoksul, belirlenen pasif bir nesne konumundadır. Tıpkı dışsesin söyleminde de vurgulandığı üzere, yoksulun büyük hayalleri yoktur, çünkü yoksul hayallerini gerçekleştirecek konumdan uzaktır: “Hayalleri yok, beklentileri yalnızca şu oldukları durumdan daha kötüye gitmemek” (Kimse Yok mu Gönüllüler, 05.07.2011). Yoksulun hayalleri, ancak yardımseverin ‘bamteline’ dokunduğu ölçüde gerçekleşir:

Dışses: Karşımıza bir peynir satıcısı çıkar bamtelimize dokunur. Merakımızı bastıramaz yollara düşüp izini buluruz. Bir armağan vermek isteriz ona ömrü boyunca unutamayacağı bir armağan. Biraz mutluluk katmalıyız hayatına o zorluklar içerisinde hayatını devam ettiren yoksul ömrünün, yoksulluğu da sıkıntıyı da, darlığı da bir günlüğüne unuttur. Davullar çaldırır. Halaylar kurar, şarkılar söyleriz birlikte. Evin oğlunun hiç gerçekleşmeyecek sandığı hayalini gerçekleştiririz. Bu eve çerçeveleri umuttan yapılmış bir pencere açarız (Kimse Yok mu Gönüllüler, 23.05.2011).

Sunucu: Meryem Hanım’ın halini gözlerimizle görmek, feryatlarını kulaklarımızla duymak bize bir şeyler yapmamızı bir kez daha hatırlattı. Harekete geçme zamanı bizim için (Kimse Yok mu Gönüllüler, 05.07.2011).

Programın anlatısı dâhilindeki yoksullar, bu örneklerden de anlaşılacağı üzere ciddi bir edilgenlikle temsil edilir. Programda, uğruna “harekete geçmeye” layık görünen yoksullar, kaderlerine razı olan, şikâyet etmeden sabırla bekleyen “makbul yoksullardır” (Çamur, 2004: 118). Makbul olmayan yoksullara karşı (tinerci çocuk örneğinde olduğu üzere), makbul yoksullar isyan etmez; tevekkülle ödüllendirilecekleri günü beklerler. Örneğin, kâğıt toplayarak ailesinin geçimini sağlayan İlhan Bey, yardımseverlerin merhametini hak eden makbul yoksullardandır: “*Rahatım, çok şükür, sağlığım yerinde. Ben mutluyum. Yaşantım iyi. Hiç şikâyetim yok*” (Kimse Yok mu Gönüllüler, 05.07.2011). İlhan Bey’in sefalet karşısındaki davranışı, dışsesin de takdirini kazanır:

Dışses: Hayat bizi ezdi diyor, İlhan Bey. Oysa o ezilmiyor. Tersine sabrı, asaleti ve şükür dolu haliyle biz onun karşısında eziliyoruz (Kimse Yok mu Gönüllüler, 05.07.2011).

Dışses: Biz bundan daha kötü durumda da olabilirdik diyen adam sokaklarda kâğıt toplayan, günde 3 kere eve gelerek işleri yapan, çocuklarının yemeklerini yapan, bulaşıklarını yıkayan bir merhamet timsali. Eski eşinden yediği darbeye rağmen yeniden evlenen, üstelik tüm varlığını karısının tedavisine feda eden çileli baba yine de bilmiyor şükürsüzlük etmeyi (Kimse Yok mu Gönüllüler, 05.07.2011).

Özellikle isyankârlık makbul yoksullarla bağdaştırabilecek bir karakter özelliği değildir:

Sunucu: İlk eşi tarafından terk ediliyor. Daha sonra yeniden evleniyor ve yeni eşinden 2 çocuk daha oluyor. O da terk edip gidiyor. Aile mağdur kalıyor. Şu anda da devam eden bir yoksulluk var. Yine bu kadar sıkıntıya rağmen ayakta duran bir anne var. Hiçbir şekilde bir isyan, yanlış bir yol düşüncesi yok. Plastik topluyor, karton topluyor, simit satıyor ve geçimini sağlıyor (Kimse Yok mu Gönüllüler, 06.06.2011).

Sunucular ile “hastalığına rağmen hep şükreden” Meryem Hanım arasındaki diyalog ise, yoksulluğun “makbul” olanının, kadere razı olmak olduğunu hatırlatıyor izleyiciye:

Meryem: Rabbim hediyesi, rabbim böyle uygun görmüş. Verdiği hediyesine sahip çıkarım inşallah.

Sunucu: Nasıl hediye gözüyle bakıyorsun?”

Meryem: Rabbim uygun gördükten sonra benim isyan etmem abes kaçmaz mı?

Öte yandan, programda güçlü bir karakter sahibi olmak, yardımsever, dürüst ve kanaatkâr olmakla birlikte, başkalarını düşünmek, yoksul-madun kesimin vazgeçilmez karakter özelliklerindedir. Örneğin; Ebru Hanım (Kimse Yok mu Gönüllüler, 23.05.2011), sunucuların epilepsi hastası kocasını nasıl hastaneye götürdüğünü sorması üzerine; komşularının yardım ettiğini, ambulans hizmeti olduğu halde onu neden tercih etmediğini şu sözlerle açıklar: “Ambulans hizmeti varmış da. Ben kullanmıyorum. O an bizden başka aciliyeti olan hastaya lazım olur diye.” Makbul yoksullar açısından bir başka nokta ise, yoksulun isteklerini dillendirmesinin söz konusu olmamasıdır. Yoksul, ona sorulduğu takdirde bile isteklerini telaffuz etmekten çekinir, öyle ki “*ekmek parası için bisikletini satmak zorunda kalan Ulaş*” (Kimse Yok mu Gönüllüler, 23.05.2011), sunucu ağabeylerinden bisiklet istediği için annesi tarafından azarlanmaya mahkûmdur. “Makbul

yoksul çocuklar” olarak Ulaş ve kardeşinden beklenen sessizliklerini korumalarıdır, ta ki gözyaşları onlar adına konuşup, yardımseverlerin vicdanını harekete geçirenceye kadar.

Sonuç

Bu çalışmada yoksulluğun televizyondaki temsili, yardım programları üzerinden ele alınmıştır. Bu kapsamda *Kimse Yok mu Gönüllüler* yardım programı üzerinden, yoksulluğun ve yoksulların televizyondaki temsiller aracılığıyla nasıl yeniden inşa edildiğine değinilmeye çalışılmıştır. Erdoğan’ın deyişiyle “yoksulluğun kendisinin bir gösteriye dönüştürüldüğü” (2007a: 311) programlardan biridir *Kimse Yok mu Gönüllüler*. “Masalsı olmayanın” (Çelenk, 2010: 20) ekranlardan dışlandığı, yoksulların medyada “görünmez kılındığı” bir ortamda; *Kimse Yok mu Gönüllüler*, yoksulluğu ve yoksulları konu etmesi bakımından önemli olmakla birlikte; ortaya çıkan sonuç, bu temsilin pek de yoksulların hayrına olmadığı yönündedir. Program, yoksulluğu siyasal, ekonomik, toplumsal bir sorun olarak tanımlamaktan çok uzaktır. Programda, “hayırseverlik” ve “dayanışma”, yoksullukla mücadelede yegâne çözüm olarak sunulurken; bu geçici çözümlerle yoksulluk sorununa çare aranmaktadır. Programda yoksulların barınma, eğitim ve gıda sorunları esnaf ve mahalleli yardımlaşması, dayanışması yoluyla çözülmeye çalışılmaktadır. Fakat programda sunulan bu çözümler, kalıcı olmaktan ziyade geçicidir. Her ne kadar bu yardımlaşma yoluyla, programdaki yoksul ailelerin hayatları bir süreliğine de olsa refaha kavuşsa da, programdan sonraki süreçte yoksullara ne olduğu, büyük bir muammadır. Öyle ki programda yoksulların, genellikle bir yıllık kiraları, gıda ya da yoksul çocukların bir dönemlik dersane masrafları karşılanmaktadır. Öte yandan yoksullar; programda ele alınan cefakâr ama mutlu, şükretmeyi bilen, kanaatkâr insan modelleri ile idealize edilirken; aynı zamanda büyük bir edilgenlik ile temsil edilirler. Yapılan yardımların nesnesi olarak sunulan yoksullar kendi hayatlarının aktörleri olmaktan çok uzaktır. Yoksullardan beklenen, sabır ve tevekküle, “mutlu son” a ulaşacakları günü beklemeleridir. Ancak buradaki “mutlu son”, masallardaki gibi “sonsuz” kadar sürmez. Programdaki yoksulların “mutluluğu” yalnızca bir yılla sınırlıdır; öyle ya yoksulun yeni evinin yalnızca bir yıllık kirası ödenmiştir.

Kaynakça

Akçelik, Ayşe B., (2010). *Televizyon Programlarında Yoksulluğun Temsili: Kimse Yok mu, Yüksek Lisans Tezi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Aydın, Delal, (2009). “Tinercilerin Bir Korku Nesnesi Olarak Temsili”, *Toplum ve Kuram*, No. 2, s:43-52.

Bayrak, Sümbül, (2007). *Doksanlı Yıllardan Günümüze Türkiye’de Yoksulluk Kavramının Medyada Ele Alınış Biçimleri, Yüksek Lisans Tezi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Bora, Aksu, (2005). “Yoksul Çocukların Medyada Temsili”. <http://bianet.org/bianet/bianet/70342-yoksul-cocuklarin-medyada-temsili>. Erişim Tarihi: 8 Haziran 2012.

Çamur, Aysel, (2004). *Charity programmes: representation of poverty in Turkish television, Yüksek Lisans Tezi*, ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Çelenk, Sevilay, (2010). “Aşk-ı Memnu’dan Aşkı Memnu’ya Yerli Dizi Serüvenimiz”, *Birikim*, No. 256, s:18-28.

Erdoğan, Necmi, (2007a). “Ağır Çekim Yoksulluk”, *Yoksulluk Halleri*. Necmi Erdoğan (ed). İstanbul: İletişim Yayınları, s:307-313.

Erdoğan, Necmi, (2007b). “Garibanların Dünyası: Türkiye’de Yoksulların Kültürel Temsilleri Üzerine İlk Notlar”, *Yoksulluk Halleri*. Necmi Erdoğan (ed). İstanbul: İletişim Yayınları, s:29-46.

Erdoğan, Necmi, (2007c). “Yok-sanma: Yoksulluk- Maduniyet ve ‘Fark Yaraları’”, *Yoksulluk Halleri*. Necmi Erdoğan(ed). İstanbul: İletişim Yayınları, s:47-97.

Erdoğan, Necmi, (2007d). “Yoksulları Dinlemek”, *Yoksulluk Halleri*. Necmi Erdoğan (ed), İstanbul: İletişim Yayınları, s:13-26.

Gürbilek, Nurdan, (2001). “Acıların Çocuğu”, *Kötü Çocuk Türk*, İstanbul: Metis.

Kural, Sevda A., (1995). “Türkiye’de Medya, Hegemonya ve Ötekinin Temsil”, *Toplum ve Bilim*, No. 67, s:76-108.

Samanyolu TV, (2012). *Kimse Yok mu Gönüllüler*. <http://www.kure.tv/aktualite/961-kimse-yok-mu-gonulluler/kimse-yok-mu-gonulluler>. Erişim Tarihi: 8 Haziran 2012.